

ВОДЗЫЎ

навуковага кіраўніка на кандыдацкую дысертацыю

Цімура Сяргеевіча БУЙКО

“Этымалагічныя гнёзды дэндралагічнай лексікі ў беларускай і польскай мовах на агульнаславянскім фоне: параўнальна-гістарычны аспект”

Адным з традыцыйных напрамкаў даследчыцкай парадыгмы славянскай этымалогіі з’яўляецца абгрунтаваная яшчэ ў 60-я гады мінулага стагоддзя добра вядомая і запатрабаваная да цяперашняга часу “групавая рэканструкцыя” славянскай лексікі, у межах распрацоўкі якой былі ажыццёўлены фундаментальныя праекты па вывучэнні абраных тэматычных/лексіка-тэматычных груп як у асобных славянскіх мовах, так і ў больш шырокіх маштабах – ад тэрытарыяльных этнамоўных кангламератаў, г. зн. паўднёва-, заходне- і ўсходнеславянскіх, да славянскай лексікі ўвогуле ў максімальна шырокім разуменні. Прынцыпова важна, што кожны з гэтых падыходаў фактаграфічным апірышчам меў тэрміналагічна прыняты так званы “агульнаславянскі фон” з натуральнай экстрапаляцыяй у рознастадыяльную праславянскую даўніну. Пэўным развіццём ідэй “групавой рэканструкцыі” трэба лічыць даследаванні, абмежаваныя рамкамі “этымалагічнага гнязда” – з больш строгім падыходам да ўяўлення аб дыяхранічным характары лексіка-тэматычнай групы, а таксама яе рэалізаванага або гіпатэтычнага дэрывацыйнага патэнцыялу.

Якраз гэтымі прынцыпова шырокімі метадалагічнымі ўстаноўкамі кіраваўся Цімур Сяргеевіч Буйко пры вызначэнні *актуальнасці* даследавання, якая палягае ў відавочнай неабходнасці вывучэння асобных сегментаў лексікі беларускай мовы як праз агульнаславянскую прызму, так і ў гістарычна больш глыбокай, менавіта індаеўрапейскай рэтраспекцыі, што ў сэнсе практычнай рэалізацыі дазволіць не толькі абгрунтаваць з прыцягненнем новых лексічных матэрыялаў ужо высунутыя этымалогіі, але знайсці і прапанаваць для абранай лексіка-тэматычнай групы новыя этымалагічныя рашэнні.

Не выклікае сумненняў высокая каштоўнасць праведзеных раней даследаванняў у заяўленых метадалагічных кірунках, у прыватнасці, якой-небудзь тэматычнай групы ў адной славянскай мове з прыцягненнем адпаведнага матэрыялу іншых. Аднак у такой жа ступені відавочным трэба пры такім падыходзе лічыць пэўную абмежаванасць кампаратыўнага складніка, калі з гледзішча іншаславянскага параўнання на адным узроўні знаходзяцца лексічныя базы не толькі, напрыклад, блізкароднасных моў, але таксама, з аднаго боку, тэрытарыяльна блізкіх, а

з другога, вельмі аддаленых у прасторы. Тыпалагічна падобная ж сітуацыя складваецца ў рэтраспектыўным гістарычным абшары, бо адна справа – існаванне, звычайна дастаткова працяглае, двух славянскіх этнасаў у межах аднаго дзяржаўнага ўтварэння ці, напрыклад, двух суседніх, і зусім іншая, калі такія ж этнасы на працягу стагоддзяў ніяк гістарычна не кантактавалі.

Менавіта такога кшталту праблемы паўсталі перад Ц. С. Буйко ўжо на этапе выбару тэмы дысертацыі, прадстаўленай да абароны ў спецыялізаваным савеце. Хаця фармулёўка тэмы мянялася, аднак цэнтральная ідэя параўнальна-гістарычнага вывучэння этымалагічных гнёздаў назваў дрэў у беларускай і польскай мовах на шырокім славянскім фоне заставалася нязменнай. Нельга не пагадзіцца з аўтарам, што дэндралагічная лексіка, г. зн. тэматычны разрад, звязаны з дрэвамі, з'яўляецца ў высокай ступені паказальнай для даследавання з пастуляваных метадалагічных пазіцый у якасці аднаго з найбольш старажытных лексічных пластоў славянскіх моў, які, апрача ўсяго іншага, у значнай ступені фарміраваўся пад уплывам этнакультурных уяўленняў.

У айчыннай славістыцы кампаратыўны складнік беларуска-іншаславянскіх моўных сувязей традыцыйна з'яўляецца адным з вядучых. Тут можна нагадаць вялікую колькасць грунтоўных публікацый фактычна ва ўсіх геаграфічных напрамках, скіраваных ад беларускага моўнага абшару, у іх міжмоўнай экстрапаляцыі. Што ж тычыцца абранага дысертантам для даследавання фактаграфічнага матэрыялу менавіта беларускай і польскай моў, зведзенага ў этымалагічныя гнёзды, то якраз тут раскрываецца працяглая ў прасторы і часе гісторыя рознабаковага ўзаемадзеяння гэтых моў, якое рэалізоўвалася як у тыпалагічна падобных працэсах засваення праславянскай лексічнай спадчыны, так і ў скіраваных у абодва бакі запазычаннях і пранікненнях. У сувязі з гэтым нельга не ўхваліць метадалагічна бездакорны даследчы інструментарый, які быў выкарыстаны Ц. С. Буйко пры даследаванні этымалагічных гнёздаў беларускіх і польскіх дэндронімаў, што, безумоўна, пашырае адпаведную метадалагічную базу славянскай гістарычнай лінгвістыкі, а ў яе межах славянскай этымалогіі. Менавіта ў гэтым – у першую чаргу – заключаецца *навуковая навізна* праведзенага даследавання. Аднак і не толькі, бо немагчыма ўявіць сабе параўнальна-гістарычнае і этымалагічнае вывучэнне абранага лексічнага пласта без раскрыцця культурна-гістарычных перадумоў яго ўзнікнення з пільнай увагай да анамасіялагічнага складніка, а таксама далейшай працягнутай у часе семантычнай і дэрывацыйнай эвалюцыі.

Як вядома, у працах этымалагічнай скіраванасці звычайнай і цалкам натуральнай практыкай з'яўляюцца апеяцыі да крыніц і навуковай

літаратуры. Таму не выклікае здзіўлення, што ў прадстаўленай да абароны дысертацыі бібліяграфічны спіс складаецца з 485 пазіцый. Прыемна здзіўляе толькі колькасць апрацаванай літаратуры, якая істотна перавышае звычайныя для кандыдацкай дысертацыі параметры.

У першай главе змешчаны па неабходнасці кароткі, але дастаткова грунтоўны аналітычны агляд літаратуры, які з'яўляецца сведчаннем уважлівага вывучэння аўтарам публікацый айчынных і замежных даследчыкаў па тэме работы. Зразумела, што для кваліфікацыйнай работы такой скіраванасці крыніцамі матэрыялу сталі не толькі адмысловыя даследаванні, але перш за ўсё этымалагічныя і гістарычныя слоўнікі беларускай і польскай моў, разам з імі праславянскай і іншых заходне- і ўсходнеславянскіх, агульнамоўных, дыялектных і спецыялізаваных атласы, сярод якіх неабходна ўзгадаць “Раслінны свет” – 3-ці выпуск лексіка-словаўтваральнай серыі “Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа”, апублікаваны ў 2000 г. Беларускай нацыянальнай камісіяй АЛА.

У першай частцы другой главы прааналізаваны вынікі вывучэння вытокаў і генезісу дэндралагічнай лексікі ў стадыяльным аспекце: індаеўрапейскі, балтаславянскі і праславянскі перыяды; з пункту гледжання арэальнага распаўсюджвання дрэў і лінгвістычных аргументаў абгрунтоўваюцца найбольш верагодныя версіі індаеўрапейскай і славянскай прарадзім праз дэндралагічную прызму, а таксама разглядаюцца моўныя кантакты славян з іншымі этнасамі; у агульным плане – міфалагічныя ўяўленні славян і індаеўрапейцаў пра дрэвы. Фактычна ўпершыню ў айчынных работах этымалагічнага кірунку ў навуковы даследчыцкі інвентар уводзяцца найноўшыя лексікаграфічныя крыніцы і літаратура па індаеўрапеістыцы, пераважна апошніх двух дзесяцігоддзяў, што выводзіць даследаванне на сучасны ўзровень этымалагічнай інтэрпрэтацыі абранага пласта лексікі ў рэчышчы групавой рэканструкцыі і даследаванняў этымалагічных гнёздаў.

Пра ўхвальную ўважлівасць Ц. С. Буйко да навуковых набыткаў папярэднікаў сведчыць толькі адзіны факт: увядзенне ў навуковае абарачэнне працы харвацкага мовазнаўцы канца 19 ст. Багаслава Шулека “Pogled iz biljarstva u praviek Slavenah a napose Hrvatah” (“Погляд праз расліннасць на прагісторыю славян і асабліва харватаў”), апублікаванай у 1877 г. Цікава, што гэтая разгорнутая брашура не ўзгадваецца не толькі ў ранейшых адмысловых харвацкіх этымалагічных слоўніках Петара Скока (сербскахарвацкі 1971–1973 гг.), Алемка Глухака 1993 г., Войміра Віні

(рэгіянальны ядранскі 1998 г.), але і ў найноўшым акадэмічным двухтомніку пад рэдакцыяй акад. Ранка Матасавіча 2016–2021 гг.¹

Сярод безумоўна значных вынікаў дысертацыі трэба асобна вылучыць, на думку навуковага кіраўніка, па меншай меры дзве пазіцыі: анамасіялагічны аспект фарміравання дэндранімічнай лексікі ў беларускай і польскай мовах і ўласныя рэканструкцыі дэндронімаў, якія магчыма ўзвесці да познепраслаўянскага перыяду. Што тычыцца першага, то вызначэнне матывацыі асобнай лексемы з’яўляецца неабходнай падставай для далейшай семантычнай і гісторыка-этымалагічнай распрацоўкі як гэтай асобнай назвы, так і групы найменняў у рамках этымалагічнага гнязда.

Даследаванне Ц. С. Буйко 7 этымалагічных гнёздаў з вяршынямі **ops-*, **berz-*, **gruś-/kruś-*, **dqb-*, **kalin-*, **lip-*, **sosъn-* на базе грунтоўнай аналітычнай працы з крыніцамі і літаратурай дазволіла аўтару прапанаваць шэраг уласных праслаўянскіх рэканструкцый – усяго 106. Ужо не раз было паказана, асабліва ў апошнія два дзесяцігоддзі, што рэканструяваная праслаўянская лексіка, якая занатоўваецца ў буйнейшых маскоўскім і кракаўскім этымалагічных слоўніках (“Этимологический словарь славянских языков. Праславынский лексический фонд” і “Słownik prasłowiański”), не ахоплівае і, больш за тое, не можа ахапіць літаральна ўсё лексічнае багацце праслаўянскай мовы на розных стадыях яе існавання. Таму задача папаўнення праслаўянскіх тэзаурусаў на грунце новых лексічных даных, якія ўводзяцца ў навуковы ўжытак, з’яўляецца цалкам актуальнай задачай, і трэба адзначыць праяўленую дысертантам смеласць пры яе вырашэнні для абраных сегментаў дэндранімічнай лексікі. Падаецца цалкам слушным, што праведзенае карпатлівае гісторыка-этымалагічнае даследаванне этымалагічных гнёздаў надзейна абгрунтоўвае высунутыя гіпатэтычныя пабудовы і надае ім агульнаслаўянскую перспектыву. Зразумела, гаворка тут ідзе толькі пра асноўнае, найбольш істотнае, бо падрабязная характарыстыка ўсяго даследчыцкага апарата і яго рэалізацый у кожнай з частак дысертацыі з’явіцца ў іншых кваліфікаваных водзывах.

Неабходна асобна адзначыць, што належным чынам сабраны, дакладна сістэматызаваны і даследаваны матэрыял, у тым ліку прадстаўлены ў васьмі дадатках, мае відавочную практычную значнасць.

Пад час вучобы ў аспірантуры, якая завяршылася падрыхтоўкай папярэдняга варыянта кваліфікацыйнай работы, а пасля заканчэння аспірантуры, ужо працуючы на пасадзе малодшага навуковага

¹ Тут, аднак, ёсць спасылкі на крыху больш познюю лексікаграфічную працу гэтага ж аўтара: Šulek, B. Jugoslavenski imenik bilja. Zagreb, 1879.

супрацоўніка сектара этналінгвістыкі і фальклору, Ц. С. Буйко паказаў сябе вельмі перспектыўным даследчыкам, які здольны паспяхова вырашаць пастаўленыя задачы ў межах планавых заданняў сектара і адзела славістыкі і тэорыі мовы. Цімур Сяргеевіч добрасумленна ставіцца да выканання даручэнняў кіраўніцтва, ён сціплы і карэктны ў адносінах з калегамі, карыстаецца павагай у працоўным калектыве.

Вучоная ступень кандыдата філалагічных навук па спецыяльнасцях 10.02.01 – беларуская мова і 10.02.03 – славянскія мовы можа быць прысуджана Ц. С. Буйко:

– за распрацоўку ў дысертацыі параўнальна новага метадалагічнага кірунку ў славянскай гістарычнай лінгвістыцы і этымалогіі – кампаратыўнага даследавання этымалагічных гнёздаў на агульнаславянскім фоне;

– за вызначэнне і ўвядзенне ў навуковы абарот практычна вычарпальнай базы этымалагічных гнёздаў дэндронамаў у беларускай і польскай мовах;

– за шматбаковае даследаванне комплекснага характару беларускай і польскай дэндранімічнай лексікі на грунце індаеўрапейскай, балтаславянскай і праславянскай этымалогіі;

– за паслядоўна ажыццёўлены дэрывацыйны аналіз абраных лексіка-тэматычных груп назваў дрэў з вылучэннем спецыфічных мадэлей, а таксама спосабаў і сродкаў фарміравання ў праславянскай мове дэндронамаў з асновамі на *ops-, *berz-, *gruš-/ *kruš-, *dqb-, *kalin-, *lip-, *sosъn-;

– за даследаванне анамаліялагічнага падмурку фарміравання дэндронамаў у беларускай і польскай мовах з раскрыццём першаснай матывацыі найменняў і шляхоў далейшага развіцця іх семантыкі;

– за прапанаваныя ўласныя рэканструкцыі праславянскіх кантынуантаў дэндранімічнай лексікі ў даследаваных этымалагічных гнёздах.

Кандыдат філалагічных навук,
дацэнт

М.П. Антропаў

“18” верасня 2023 г.

